

УДК 355.01:355/359.08:32.019.57

Ю. М. Юрчак

ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД У ПОЛОНІ ПРОТИВНИКА: НАУКОВО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено особливості протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад у полоні під час війни. Визначено роль і значення протидії інформаційного фактора у збройній боротьбі, у забезпеченні безпеки державного кордону та обороноздатності держави. Розкрито об'єктивну необхідність, шляхи та засоби захисту особового складу від негативного інформаційного впливу у складних умовах полону. Висвітлено зростання ролі протидії інформаційному фактору у збройній боротьбі і протидії інформаційному впливу в полоні. Розглянуто взаємозв'язок інформаційного фактора та військової справи. Зазначено, що бойові дії військ завжди супроводжувалися інформаційним впливом на особовий склад.

Проведено аналіз останніх досліджень і публікацій, узагальнено способи підготовки до допитів під час полону. Розроблено поради щодо протистояння негативному інформаційному впливу в полоні під час війни, в яких особливу увагу звернено на принципи спілкування у полоні.

***Ключові слова:** інформаційний вплив, полон, безпека державного кордону, практичні рекомендації, протидія, особовий склад, допит, моральний дух, військовополонений.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах різко зростають роль та значення інформаційного фактора у житті країни. Інформаційне середовище здатне прискорювати чи гальмувати розвиток усіх сфер суспільного життя, зокрема процесів, які тісно пов'язані з безпекою державного кордону.

Після початку російської агресії серед загроз національній безпеці України одне з перших місць посіли загрози інформаційного характеру, особливо небезпечні під час бойових дій. У зв'язку з цим проблема протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад у полоні під час війни стала актуальною.

Результатами негативного інформаційного впливу на військовополоненого можуть бути порушення професійної спрямованості особистості у формі дезорієнтації у паніці і депресії, викривленого сприйняття подій і своєї участі в них, деморалізації, ослаблення професійної мотивації. Інші прояви такого впливу – це загострення індивідуальних проблем особистості, таких як дезадаптація, зростання тривожності і страху, поява немотивованої агресії, туги, апатії, відчуття небезпеки.

© Ю. М. Юрчак, 2023

Таким чином, на сьогодні постає потреба у протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців Державної прикордонної служби України в полоні. Разом з тим виникає необхідність в опрацюванні практичних рекомендацій щодо протидії негативному інформаційному впливу в полоні ворога для особового складу органів та підрозділів охорони кордону, механізму організації протидії негативному інформаційному впливу ворога, а також в організації та здійсненні морально-психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України. Ці питання є актуальними наразі і потребують науково-обґрунтованого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема протидії негативному інформаційному впливу привертає увагу багатьох науковців. Так, концептуальні, теоретичні і технологічні аспекти інформаційного протиборства досліджували Д. А. Купрієнко, В. В. Демський, В. М. Богущ, В. С. Молдавчук, М. І. Товма, О. О. Ілюк, М. І. Томчук, О. В. Литвиненко, В. М. Абакумов, Р. М. Павленко, Г. Г. Почепцов, В. В. Петров,

О. О. Тихомиров. Роль ціннісної системи у протидії інформаційно-психологічному впливу розглядав А. М. Кузьменко. Психологічні особливості перебування у полоні дослідив у своїй дисертації Ю. М. Широкобов. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії розкриває у монографії В. П. Горбулін.

Проаналізувавши праці зазначених науковців, доцільно продовжити дослідження з питань протидії негативному інформаційному впливу противника на особовий склад та розроблення практичних рекомендацій щодо протидії негативному інформаційному впливу в полоні ворога.

Метою статті є проведення аналізу науково-прагматичних аспектів з протидії негативному інформаційному впливу на прикордонників у полоні противника та розроблення практичних рекомендацій щодо протидії негативному інформаційному впливу в полоні ворога.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що бойові дії військ завжди супроводжувалися інформаційним впливом на особовий склад. Ще в давнину воюючі країни вдавалися до військових хитрощів, прагнули залякати ворога, ввести його в оману відносно часу і місця військових походів. Значно поширювалися чутки про перевагу своїх сил, про хоробрість своїх воїнів. Нерідко така тактика змушувала ті чи інші країни без бою задовольняти вимоги, що їм висувалися.

Ефективно організована протидія негативному інформаційному впливу на особовий склад у полоні під час війни дає можливість протистояти агресору, розвиває волюві якості, критичне мислення.

Полон – це обмеження свободи особи, яка брала участь у воєнних (бойових) діях, з метою недопущення її до подальшої участі в них. Узяті в полон під час бойових дій військовослужбовці називаються військовополоненими [1].

Воєнні причини полону створюють такі обставини бойової обстановки, які об'єктивно позбавляють військовослужбовця можливості до опору (відсутність зброї, боеприпасів, керівництва, неможливість чинити опір ворогу, не завдавши шкоди самому собі, та ін.). Сучасна війна передбачає ведення високодинамічних бойових дій із широким використанням військової розвідки, сил спеціального призначення, авіації, снайперів, дрібних бойових груп. Відсутність чітко вираженої лінії фронту призводить до полону тощо.

Психологія полону

Психофізіологічні причини полону – це специфічні функціональні стани, що перешкоджають або не дозволяють військовослужбовцю активно чинити опір противнику (голод, спрага, відсутність сну, нелюдська втома) [2].

Можливості людського організму є такими, що протягом нетривалого часу він може витримувати значні фізичні і психологічні навантаження. Проте, коли настає межа витривалості, і людина переступає цей рубіж, може статися все, що завгодно [3].

Психологічні причини полону – сукупність емоційних переживань, бойових установок, психічного здоров'я, що паралізують волю військовослужбовців до активних дій (раптовість дій супротивника, що дозволяє застати військовослужбовців зненацька; ворожа пропаганда; голод, відсутність сну, психогенні розлади, пов'язані з побаченням на фронті).

Важливим фактором, на думку автора, є мотивація. Мабуть, не менш важливий, ніж фізична підготовка. Загальновідомим є факт, що працювати з фанатиками найскладніше [4]. По-перше, вони дуже жорстко мотивовані на свою смерть, по-друге, – на відданість своїй справі і своїм братам по боротьбі [1]. Загалом усі ці розмови і налаштування на тему «бойового братства» і «своїх не кидаємо» розраховані на те, щоб створити у бійця мотивацію на максимально довге мовчання. Передусім, щоб побратимів не підставити, а також почуття того, що тебе не покинули, дає надію, що прийдуть і звільнять [5].

Одним з основних джерел інформації у полоні є чутки. Вплив чуток на свідомість військовополонених відіграє велику роль. Через обмеженість інформацію, що надходить у полоні, можна порівняти за силою із впливом радіо та Інтернету.

Ще одним важливим фактором, що позначається на оцінках впливу інформації, є незвичність, різкість. Це інформація, яка шокує, вибивається із загального потоку та сильно впливає, така яскрава, негативна (можливо, поширюється ворогом), що може завдати значної шкоди моральному духу військовополоненого.

Зрозуміло, що сила впливу також залежить від характеристик інформації. Крім того, важливим є статус джерела інформації, якщо вона надійшла від перевіреної людини, то такій довіряють зазвичай більше [6]. Найефективнішим каналом передавання інформації у полоні є міжособистісне

спілкування, тобто вербальне передавання інформації, у якому чітко окреслено ставлення до інформації (емоційне забарвлення повідомлення), власне ставлення до особи, яка передала інформацію, можливість дискусії тощо [7].

Процес перебування у статусі військовополоненого має певні фази перебігу, серед яких автор виділив та охарактеризував такі.

I фаза – фаза вітальних реакцій. Характеризується підпорядкуванням усіх дій військовослужбовця збереженню власного життя з характерним звуженням свідомості, зміною моральних норм та обмежень, порушеннями сприйняття часових інтервалів та внутрішніх подразників.

II фаза – фаза шоку із проявами надмобілізації. Характеризується загальним психологічним напруженням, мобілізацією психофізіологічних резервів, загостренням сприйняття та збільшенням швидкості розумових процесів, проявами безрозсудної сміливості (особливо під час рятування побратимів) у разі одночасного зниження критичної оцінки ситуації, але за збереження здатності до цілеспрямованої діяльності. У цій фазі військовослужбовець «завмирає», оцінюючи поведінку представників ворогуючої сторони та прогнозуючи свої подальші дії.

III фаза – фаза психофізіологічної демобілізації. В абсолютній більшості випадків пов'язується з розумінням масштабів трагедії («усвідомлення»). Характеризується збільшенням інтенсивності тих чи інших проявів спілкування або навіть виникненням форм активного спілкування, невластивих за інших умов для цього військовослужбовця. Зазначена фаза може бути названа «фазою особистісної контактності військовополоненого».

IV фаза – фаза вирішення. У цей період поступово стабілізується настрій та самопочуття, але зберігається знижений емоційний фон, обмеження контактів з оточуючими, гіпомімія (маскоподібність обличчя) та амімія (відсутність емоцій), зниження інтонаційного забарвлення мови, сповільненість рухів, порушення сну та апетиту.

V фаза – фаза відновлення психофізіологічного стану. Ця фаза найбільш чітко проявляється у поведінкових реакціях: активізується міжособистісне спілкування, турбота про товаришів, нормалізується емоційне забарвлення мови та мімічних реакцій, спостерігаються прояви гумору та жартів.

VI фаза – фаза конфліктогенності. На цій фазі

у більшості полонених спостерігаються стійкі порушення сну, невмотивовані страхи, кошмарні сновидіння, що перетворюються у нав'язливі. Мають місце порушення діяльності шлунково-кишкового тракту та серцево-судинної системи. Під час дії фази наростають внутрішня та зовнішня конфліктогенність, підсвідома «ідентифікація з агресором» (особливо у молодих людей), що призводить до значних проблем у групі військовополонених (аж до насильства, причиною якого стають міжособистісні конфлікти). Конфліктогенна фаза триває найдовше та має піковий спад соціально-негативного спілкування з моменту повідомлення військовополоненому про рішення його обміну. Визначено, що мета захоплення, інституційне середовище (сукупність основоположних правил, що окреслюють межі поведінки військовослужбовця й утворюють базис для його життєдіяльності в умовах полону), а також режим утримання, охорони, харчування та примусової праці становлять простір полону [8].

Підготовка до допиту у полоні

Часто найсильніший тиск на полоненого чиниться на допиті. Є певні правила підготовки до допиту.

1. Військовослужбовці повинні відрізнити інформацію, яку вони не мають права розголошувати, наприклад, інформацію про свій підрозділ, місію та товаришів по службі.

2. Зберігати спокій: для солдата важливо зберігати спокій і витримку під час допиту. Військовослужбовцям слід зосередитися на тому, щоб залишатися напоготові, звертати увагу на поставлені запитання та формулювати чіткі відповіді.

3. Відпрацьовувати прийоми опору: солдати мають відпрацьовувати прийоми опору, щоб звести до мінімуму кількість інформації, наданої під час допиту. Це і запам'ятовування ключових фраз, які можна використовувати, щоб уникнути відповідей на запитання.

4. Шукати підтримки: солдати повинні шукати підтримки у своїх товаришів по полону. Це може передбачати обмін інформацією та порадами, надання емоційної підтримки та допомоги один одному.

Максимум, що можна зробити в межах підготовки до допиту, це позбавляти себе пиття, їжі та сну (у суворо обумовлених межах), створювати умови фізичного дискомфорту (стояти години три біля стіни на колінах, упираючись у неї руками з дуже незручно зігнутою спиною, не маючи

можливості поворухнутися). Найбільші травми, які можна отримати у процесі навчання, це вивихи кінцівок, розбиті носи, не більше.

Інший момент, пов'язаний із підготовкою, – створення мотивації. Однак це вже питання, що стосується дуже широкого спектра моментів, бо мотивація залежить від багатьох факторів [9].

Для протидії негативному інформаційному впливу в полоні на особовий склад під час війни автор статті пропонує практичні рекомендації, правила і принципи.

По-перше, пам'ятайте про свій поточний фізичний та психічний стан. Якщо ви почуваетесь пригніченим, зробіть паузу на кілька хвилин і глибоко вдихніть.

По-друге, зберігайте спокій. Намагайтеся залишатися об'єктивним і зробити крок назад, щоб оцінити ситуацію. Зверніть увагу на оточуючих вас людей та їх поведінку [10]. Шукайте будь-які невідповідності або підказки, які можуть свідчити про те, що щось не так.

По-третє, шукайте відповіді на запитання. Якщо можете, спробуйте поставити запитання охоронцям, щоб краще зрозуміти їхні мотиви та наміри. Майте на увазі, що вони можуть брехати вам, тому шукайте підказки, які можуть вказувати на те, що вони неправдиві. Зрештою, довіряйте своїм інстинктам [11].

Якщо щось здається вам неправильним, важливо довіряти своїй інтуїції та діяти відповідно до розроблених автором порад.

Практичні рекомендації щодо протидії негативному й інформаційному впливу в полоні ворога.

1. Зберігайте позитивне мислення. Важливо залишатися позитивним незалежно від обставин. Збереження позитивного світогляду запобігатиме почуттю відчаю, безнадії, які можуть підірвати моральний дух і послабити здатність людини протистояти ворожій пропаганді.

2. Перевіряйте факти: знайдіть час, щоб перевірити, чи є поширювана інформація правдивою. Оскільки ви відрізані від джерел інформації, перевіряйте інформацію, виходячи з власного досвіду, обдумуйте, чи таке можливо, чи ні, оцінюйте вірогідність подій. Шукайте, по можливості, кілька джерел інформації з неупереджених джерел, наприклад, від інших полонених, яким можна довіряти.

3. Приєднайтеся до мікрогрупи серед полонених або створіть її. Наявність різних людей для спілкування та обміну інформацією може бути корисною для кращого розуміння ситуації. Колективно обговорюйте отриману

інформацію – це допоможе знайти правдиву інформацію.

4. Установіть для себе певні правила протистояння тиску і брехні в полоні, вони допоможуть полоненому зберігати моральний дух:

- триматися професійної дисципліни і не показувати свою вразливість;

- прагнути якомога більше дізнатися про противника і його методи, щоб запобігти маніпуляціям;

- шукати шляхи для спілкування із зовнішнім світом, наприклад, розповісти комусь про свій полон і просити допомоги;

- навчитися контролювати свої емоції, щоб не дати противнику влади над вами;

- постійно шукати можливості для втечі.

5. Дотримуйтеся принципів спілкування у полоні:

- будьте прямі і точні; не використовуйте якусь асоціативну лексику або невимушені аргументи – це може призвести до того, що вас неправильно зрозуміють і зроблять хибні висновки;

- не використовуйте неправдиві чи спотворені дані;

- не відхиляйте аргументи або думки без попередньої оцінки;

- знаходьте дієві докази й аргументи, щоб підкріпити ваші твердження;

- не викривляйте факти або використовуйте аналогію, щоб дійти висновку;

- будьте уважні до аргументів і думок інших військовополонених;

- поважайте приватність і особистий простір військовополонених;

- не діліться конфіденційною або чутливою інформацією з іншими.

Як правило, найпоширенішою є негативна інформація, яка передбачає маніпулювання потребами та цінностями військовополонених [12]. Зазначимо, інколи ця інформація подається у співчутливому тоні й тому доволі сильно знижує захисні можливості військовополонених. Крім того, руйнація мотиваційної, смислової сфери військовополонених має найбільш згубні наслідки, призводить до втрати професійної активності, розчарування в обраній професії тощо [13]. Провокуюча інформація частіше викликає негативну реакцію, провокує гнів, бажання помститися. Це спричиняє зниження морально-психологічних якостей військовополонених. Інформація, яка має на меті дискредитацію честі й гідності державної прикордонної служби та

військ взагалі чи окремих військовополонених, експлуатує захисні механізми самосвідомості людини [14].

Варто наголосити, що в цілому інформаційно-пропагандистська кампанія, яку проводить Росія упродовж останніх десятиліть, націлюється, крім безпосередніх об'єктів, у нашому випадку військовополонених, також проти усього консорціуму провідних країн західного світу та їх основних асоціацій – ЄС та НАТО [15]. При цьому дискурс негативного інформаційного впливу часто переплітається у дивні химери, коли, наприклад, донбаський сепаратизм подається ледь не історично обумовленим сепаратизмом іспанських басків чи ольстерських ірландців, питання захисту російськомовного населення узгоджуються із питаннями захисту прав і свобод у Західній Європі і т. д. Водночас такий дискурс підсилюється адресними інформаційними атаками: щодо проблем, зумовлених міграцією у Німеччині, процесами Brexit, хибами виборчих перегонів у США тощо [16].

Висновки

Підсумовуючи, можна зазначити, що протидія негативному інформаційному впливу в полоні ворога є складним і делікатним завданням для забезпечення безпеки державного кордону, але можливим за умов ретельного спостереження за психічним і фізичним станами. Важливо не втрачати чутливості до ситуації або не піддаватися неправдивій інформації, наданій ворогом. Завдяки поєднанню ретельного моніторингу й оброблення інформаційних повідомлень можна протидіяти негативному впливу ворожого полону та залишатися сильним і стійким перед обличчям ворога. Перебуваючи у полоні без інформації та під тиском, може бути складно оцінити ситуацію. До того ж автором запропоновано кроки, які можна зробити, щоб краще зрозуміти обставини.

Як показує досвід, застосування пропонованих автором статті практичних рекомендацій, порад, правил і принципів протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад, який перебуває у ворожому полоні, є ефективним для підвищення здатності протистояти спробам противника отримати інформацію. Одержання полоненим доступу до точної та актуальної інформації про власну країну, а також інформації про зовнішній світ може допомогти зменшити

психологічний вплив неволі та допомогти залишатися стійким до ворожого інформаційного впливу. Використання методів контрпропаганди, таких як відтворення позитивних повідомлень з дому, може допомогти зміцнити позитивне почуття власної гідності полоненого та його готовність протистояти спробам ворога отримати інформацію.

Перспективами подальшого дослідження є визначення критеріїв оцінки рівня негативного інформаційного впливу на військовополоненого з боку ворога, дослідження науково-прагматичних аспектів гібридної війни, протидія пропаганді Російської Федерації.

Перелік джерел посилання

1. Горбулін В. П., Додонов О. Г., Ланде Д. В. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія. Київ : Інтертехнологія, 2019. 156 с.

2. Демський В. В., Юрчак Ю. М. Особливості впровадження методики протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Могилів-Подільського прикордонного загону. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2019. № 3 (14). С. 91–106.

3. Кузьменко А. М. Тезаурус з теорії інформаційно-психологічного протидіювання в війні – основа понятійного апарату для законотворчої діяльності у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. *Законодавство України: проблеми та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Ліра-К, 2013. С. 48–60.

4. Богуш В. М., Юдін О. К. Інформаційна безпека держави. Київ : МК-Прес, 2015. 434 с.

5. Молдавчук В. С., Товма М. І., Ілляк О. О. Теоретичні засади реалізації морально-психологічного забезпечення дій військ: міжнародний досвід. *Честь і закон*. 2006. № 2. С. 54–58.

6. Томчук М. І., Демський В. В. Психологія професійної особистості в особливих умовах діяльності. Хмельницький : НА ДПСУ, 2017. 179 с.

7. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія. Київ : Сатсанга, 2019. 222 с.

8. Широкобоков Ю. М. Психологія військового полону : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2020. С. 13–14.

9. Демський В. В., Юрчак Ю. М. Проблема протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на персонал органу охорони державного кордону в контексті інформаційної війни. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2019. № 1 (12). С. 83–94.

10. Абакумов В. М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 18 с.

11. Павленко Р. М. Гуманітарні аспекти інформаційної безпеки: виклики і відповіді. *Людина і політика*. 2017. № 3. С. 81–93.

12. Почепцов Г. Г. Теория и практика информационных войн. Рівне : Волинські обереги, 2019. 124 с.

13. Петров В. В. Военно-информационная безопасность Украины за умов посилення загроз

інформаційних війн : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2010. 20 с.

14. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 234 с.

15. Купрієнко В. Д. Рекомендації суб'єктам забезпечення прикордонної безпеки щодо стратегічного управління організаційним потенціалом прикордоння. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2016. № 1 (67). С. 142.

16. Torichnyi V., Biletska T., Rybshchun O., Kupriyenko D., Ivashkov Y. & Bratko A. Information and propaganda component of the Russian Federation hybrid aggression: Conclusions for developed democratic countries on the experience of Ukraine. *TRAMES*. 2021. 25 (75/70). 3. 000–00. DOI: 10.3176/tr.2021.75.02.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2023 р.

UDC 355.01:355/359.08:32.019.57

Yu. Yurchak

UPDATE ON COMBATING NEGATIVE INFORMATIONAL INFLUENCE IN WARTIME CAPTIVITY

The article examines the peculiarities of counteracting the negative informational influence on the personnel in captivity during the war. The role and importance of counteracting the information factor in the armed struggle, in ensuring the security of the state border and the state's defense capability. It is also important to reveal the objective necessity, ways and means of protecting personnel from negative informational influence in difficult conditions of captivity.

The growth of the role of countering the information factor in the armed struggle and countering the information influence in captivity is highlighted.

The relationship between the informational factor and military affairs is investigated. It should be noted right away that the combat operations of the troops were always accompanied by an informational influence on the personnel.

We analyzed the latest research and publications, and summarized methods of preparation for interrogations during captivity. Advice on countering negative informational influence in wartime captivity was developed, in which special attention was paid to the principles of communication in captivity.

Ukrainian border guards face the Russian Federation with dignity, including in captivity. It is especially important to know about their struggle for everyone who wants to reliably protect our state in the information environment. In order to begin considering the aspects of protection against negative informational influence, it is important to thoroughly study how to counteract negative informational influence in captivity.

Our experience shows that providing prisoners with access to accurate and up-to-date information and counter-propaganda techniques can help reduce their stress and increase their ability to resist enemy information attempts.

Keywords: *information influence, captivity, opposition, personnel, interrogation, moral spirit, prisoner of war.*

Юрчак Юрій Миколайович – викладач кафедри загальновійськових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-9506-3228>